

# ЧИТАЛИЩЕ

## ПОВРЕМЕННО СПИСАНІЕ

(Излѣзва дважди въ мѣсеца).

### СЛАВЕНСКАТА ВЗАИМНОСТЪ. (\*)

#### II.

#### Разіединеніето на Славенитѣ.

##### 1) Балтійскитѣ и Лабскитѣ Славены.

Грозната борба между Лабско-Балтійскитѣ Славены и Нѣмцитѣ, не можала да ся свърши иначе, освѣнъ съ погынваніето на едното или на другото племе. При тогашнето положеніе на работитѣ не подлежало на сумниѣ, че ще погынатъ Славенитѣ: тѣхъ ги прѣслѣдвали и Нѣмцитѣ, и Датчанитѣ, дори, като язычници и сроднитѣ тѣмъ Чехи и Поляци; тѣ самы непрѣстанно ся карали помежду си, често воювали само за «могущество и храбрость» и самы привыквали Нѣмцитѣ на помощъ.

Християнството го распространили у тѣхъ нѣмскитѣ калутери които не знаяди Славенскій языкъ по нѣ-

(\*) Видѣть Броѣ 1.



кога самы, а по нѣкога и съ тѣлшы вѣоржѣны ратници, които налагали ярѣмъ и разны даждія на покрѣстеныѣ Христіане. Латинскыѣ обряды и пѣніе, които Славенитѣ не разбирали, — тѣй напр. *Kyrie eleison* на присмѣхъ прѣвращали го на «у кри во~~м~~са», т. е. въ шубржкѣтъ на елхѣтѣ, — даждіята на епископыѣ и херцогыѣ (бископовници и воеводници) и другы обрѣменителны нѣща, а при това и прѣзрѣніето отъ странѣ на господствующыѣ Нѣмцы, — ето какво найвече очаквало Славеныѣ съ покрѣстваніето имѣ. По свидѣтелството на съврѣменныѣ Нѣмскы лѣтописцы, Нѣмцыѣ не латѣли толкозъ за распространіето на Христіанството, колкото за поработеніето на Словеныѣ. При това еше Нѣмцыѣ-Христіани, въ случай на нуждж, не сж стѣснявали да привыкватъ на помощъ и пѣлковѣтъ на языческыѣ Славены противу крѣстеныѣ Славены. Така было именно въ тѣхныѣ войны съ поляшкыѣ Волеслава храбраго: тогазъ Нѣмцыѣ не прѣнебрѣгвали помощѣтъ на языческыѣ Лютичи.

Не е за вчудваніе това дѣто Славеныѣ при всякой удобенѣ случай, ся напѣгвали да отвьрлятъ това тѣмъ така насилно натрапвано Христіанство; отъ това възниквали все повече и повече страшны войны, които са и водяли по нѣкога съ беспримѣрно ожесточеніе. Лабскыѣ и лужицкыѣ Сърбы прѣди всячко трѣбало да ся покорятъ на Нѣмцыѣ (968) и да приѣмжѣтъ христіанството, което Нѣмцыѣ испослѣ всякакъ оздравѣвали. По-упорно отъ другыѣ ся противили Бодричитѣ и Лютичитѣ, но и тѣ паднѣли подъ ударыѣ на Нѣмцыѣ побѣдители и съединеныѣ съ тѣхъ Датчане (1157—1168). На развалиныѣ на побѣденото славенство основали ся нѣколко нѣмскы държавы, именно — зародышѣтъ на сегашнѣтъ Германскѣ имперіѣ, Брандебургското маркграфство. Намалѣлитѣ въ тѣзи земи Славены, едвѣмъ тѣрпены, ако не были съвсѣмъ испжждани, скоро устѣпвали мѣстото си на Нѣмскыѣ колонисты.

Туй распространіе на нѣмскыѣ элементъ не ся ограничавало само съ земитѣ, що были непосредственно подвластны на нѣмскыѣ херцогы, маркграфы, графове, епископы и другы, но трѣгнѣло и по-нататѣкъ на



истокъ, въ краища, дѣто были останѣли еще свои князове отъ Славенскѣхъ крѣвъ, — въ Мекленбургѣ, Рани, Поморіи и Силезіи. Тѣзи князове и самы скоро приѣмали нѣмекскѣхъ народностѣ, поддѣржали изъ всѣхъ силъ нѣмекскѣхъ колонизаціи въ дѣржавытѣ си, като любяли и благопріятствовали въобще на Нѣмцытѣ. При таквозѣ положеніе на работытѣ разбира ся, че Славенитѣ устѣпвали на Нѣмцытѣ: трѣба да знаемъ че тѣзи князове ако и да были отъ Славенско происхождение и ся наричали славенскы князове (*principes, duces Sclavogum*), но самы тѣи распореждали, щото правото на сѣдѣтъ да прѣмине отъ Славенитѣ къмъ Нѣмцытѣ, Славенитѣ вече да ся не селятъ по селата, и найпослѣ, дори и до тамъ ся забравили, щото на право наричали засилваністо на славенскый элементъ въ Балтійскытѣ Земи въ ущѣрбѣ на нѣмскыйтъ — злочестинѣ, «отъ коіжто да ни избави богъ.»

Но тѣзи послѣднитѣ страхуванія не ся сбѣднѣли: Славенскыйтъ Елементъ все повече и повече исчезвалъ, прѣслѣдванъ и стѣсняванъ всякакъ. По-горнитѣ съсловія, отъ Славенско происхождение, до колкото еще оставали, на скоро ся понѣмчили, градовѣтѣ и мѣнастыритѣ и другытѣ мѣстности ся заселвали токо речи исключительно съ Нѣмцы; онѣзи които оставали Славени, едвамъ тѣрпѣли, исключавали ся отъ цеховѣтѣ, каралигы да живѣйтѣ на особны мѣста и дрѣ. Вече въ вторѣхъ половинѣхъ на XIV лабскытѣ и балтійскытѣ земи были повечето понѣмчены, и отъ Бодричитѣ, Велетытѣ Сърбытѣ и Поморянитѣ останѣли само незначителны остаткы. Нѣмскыйтъ языкъ господствувалъ тука на всѣду — въ Мекленбургѣ, Рани, Поморіи, Бранденбургѣ, Мишинѣхъ, въ Лужицытѣ и Силезіи. Само на долниѣхъ Лабѣхъ, въ Монебургіи, ся спазили остаткы на Бодричкытѣ Древляне, които сѣществували до крайтѣ на минѣлото столѣтіе, и въ двѣтѣ Лужицы остаткытѣ на Сърбытѣ, които и до сега не сѣ измѣрили.

Балтійскытѣ и Лабскытѣ Славени загынѣхъхъ отъ външно насиліе и отъ вѣтрѣшнѣхъ слабостѣ; тѣ самы не умѣли и не были въ сѣстояніе да сѣздадѣтъ по-голѣмо господарство. Сѣщо тѣи, не ся оздравило, подирѣ



Болеслава Храбраго, съсѣдното тѣмъ на истокъ поляшко господарство, до толкозъ, щото да быхъ могли тѣ да ся опиратъ на него при напиранието на Нѣмцитѣ. Нѣмцитѣ налягали все повече и повече на истокъ и Поляцитѣ на скоро подиръ загынванъето на балтійскитѣ и лабскитѣ си сѣплеменници, трѣбало сжцо тѣй да наченжтъ съ тѣхъ жестока борба не само на западъ, но и на сѣверъ, дѣто, поради неприпазваніето на Поляцитѣ ся нагнѣздили хищникитѣ нѣмски рицари и ся распространили все повече и повече на истокъ въ Балтійскитѣ Земи.

## 2) Чехитѣ.

Особо положеніе между Западникитѣ Славены завзематъ Чехитѣ, които, тѣй да кажемъ, съ чудо сж ся отървали отъ судбинжтъ на лабскитѣ и балтійскитѣ си сѣплеменници. Но историческото развитіе на Чехитѣ въ Чехіѣ и Моравіѣ было друго, а не каквото развитіето на другитѣ Славены.

Чехскитѣ князове сполучили рано да основатъ въ Чехіѣ — земя, която съставя опрѣдѣлено географическо цѣло, — по-голъмо господарство съсь силна централна власть. На силникитѣ пражскый князь въ скоро врѣме трѣбало да устѣпять или съвършенно да ся покорятъ всичкитѣ други князове и жупаны въ Чехіѣ и въ присѣдиненжтъ неи Моравіѣ. Като пріели христіанството отъ латынското вѣроисповѣданіе, народѣтъ Чехскый и чехското господарство осигорили ся отъ завоевателникитѣ притязанія на Нѣмцитѣ, които можали да даджтъ поводъ къмъ войны подѣ прѣдлогъ на религіѣжтъ, както ставало това въ земитѣ на Лабскитѣ и Балтійскитѣ Славены. Найпослѣ, князѣтъ, по-подиръ и кралъ Чехскый, станжлъ и първъ членъ отъ коллегіѣжтъ на нѣмскитѣ курфирсты, та ся ползувалъ отъ своитѣ права въ Нѣмскжтъ Имперіѣ. Това присѣдиненіе къмъ Германіѣ и къмъ Западникжтъ Черквж, отъ единъ страна, избавило Чехитѣ отъ сѣдбинжтъ на Лабскитѣ Славены, спазило имъ политическажтъ независимостъ и дало



имъ възможность да ся развивать на народнѣ основѣ: Защото, безъ да гледамы на вѣщкытѣ побѣды на Болеславовытѣ, на Брячислава, Собѣслава и на другытѣ князове, Чехскыйтѣ народъ, въ сравненіе съ Нѣмцытѣ малоброинѣ, отъ никого не поддържанѣ, и слѣдовательно, самъ въ себе си ограничаванѣ и само на себе си като ся опиралѣ, не бы можелѣ найпослѣ да издържи напорѣтъ на вѣщкытѣ имперіѣ, на вѣщкый нѣмскый народъ и на тѣхното опасно на Истокъ стремленіе. Но отъ другѣ странѣ не можемъ да не вземемъ въ съображеніе, че поради туй присъединеніе на Германіѣ, распространявали ся въ Чехскый народъ разны нѣмскы учрежденія, и че съ теченіето на времето на вѣрно и тука быхъ ся образовали таквызи сѣщы отношенія, каквито были и въ другытѣ, първоначално Славенскы, Земи — въ Мекленбургѣ, Поморіе, Ранѣ, Силезіѣ — ако да не бѣше си оставало народното съзнаніе въ Чехіѣ всякога живо и силно, и да ся засилва все повече и повече въ борбѣ съ чуждоземцинтѣ.

Чехскытѣ князове Прѣмысловичи постѣпвали все пакъ тѣй, както и другытѣ князове отъ Словенско происхожденіе въ тѣзи земи: непрѣстанно, по славенскый обычай, карали ся по между си, привыквали Нѣмскытѣ Императоры на помощь единѣ противу другоѣ, приканвали нѣмскы колонисты въ Земи тѣ си, населявали съ тѣхъ градовѣтѣ и селата, обычали и благоприятствовали на нѣмскытѣ нравы и языкъ. По примѣръ на дворѣтъ, правили и тѣ така много чехскы велможи. Въ XIII и XIV вѣкове въ Чехіѣ и въ Моравіѣ были твърдѣ распространены Нѣмскый языкъ и нравы не само въ градовѣтъ, които изнайнапредѣ были токо-кажи исключительно нѣмскы; но въобще между погорнето сословіе.

Обаче, паралелно съ туй наводненіе на нѣмцинтѣ, засилвало ся все повече и повече и съпротивеніето на мѣстнытѣ славенскый элементъ, проявявало ся и въ книжевностьтѣ (посочвамъ само на забѣлѣжителнѣтъ лѣтописъ на горещійтѣ чехскый патріотъ Далимила, въ самото начало на XIV вѣкъ) и въ практическый животъ и найпослѣ, като пробило въ хусситското движеніе, одържало блескавъ побѣдж. Много добръ харак-



теризалы тогазъ Пращанетъ, въ забълѣжителныйтъ си Манифестъ въ 1420 години, всичкыйтъ ходъ на исторіѣтъ отъ нѣмско-славенскѣтъ борбѣ, като казали, че « Нѣмцитѣ, които безъ всякъ причинѣ всякога все ся ядосватъ на нашѣтъ народъ, и какъ постѣпили съ него на Рейнъ, Мишнѣ и Пруссіѣ и го испѣдили, тѣй искать да постѣпятъ и съ насъ и самы да завзематъ мѣстата на испѣденыѣ. »

Хусситското движеніе възвисило Чехыѣ на высокъ степенъ, въ културнѣтъ исторіѣ на славенскыѣ народы. Въ Чехіѣ ся явили множество разны мнѣнія, като захванешъ отъ най-умѣренныѣ до най-радикальныѣ, за черковното, господарствено и соціално устройство, които ся отличавали тогазъ отъ черковныѣ и господарственный авторитетъ на възрѣніята. Наедно съ това, и народното чехско и славенско съзнаніе достигнало до необыкновеннѣ высочинѣ и ся спазило и прѣвъзъ другыѣ въкъ. Но не ся вдало на Чехыѣ да спазятъ всичкыѣ резултаты на Хусситското движеніе: едны отъ тѣхъ, (отъ резултатыѣ) съвсѣмъ исчезнахъ а другы станжли достояніе само на ограниченъ крѣжець; тѣй напримѣръ, мыслитѣ за древно-славенскѣтъ демократіѣ и равенство, за освобожденіето на черквѣтъ изъподъ властыѣ на господарството и на іерархіѣтъ и др.

Чрѣвъ насилственното съкрушеніе на хусситското движеніе значително ся възвисила шляхтата т. е. благородническото съловіе; като способствовала да ся унищожатъ демократическыѣ идеи, шляхтата поробила простыйтъ народъ, започенѣла, въ съврѣзь съ градоветѣ отдавнѣшныѣ борбѣ съ кралевскѣтъ власть и ѣх карала до самото паданіе на чехското господарство. Вече сто години подиръ хусситското движеніе, подиръ съвршенното утвърденіе на западно-европейскыѣ наредбы (учрежденія) и въздиганіето на шляхтѣтъ (чорбаджикѣтъ) въ Чехското господарство, нѣмскыйтъ элементъ, едвамъ що истиканъ, започнѣлъ изново да ся намѣква въ Чехскыйтъ народъ, ту съ новѣтъ династіѣ на Хабсбургцыѣ, коѣто Чехыѣ повѣкали на свойтъ прѣстолъ, ту съ нѣмскѣтъ реформаціѣ, коѣто потомцитѣ на древнитѣ Хусситы лесно приимали распространяваніето



на нѣмскыйтъ элементъ въ Чехіѣ было тѣй силно и опасно, щото въ началото на XVII вѣкъ, — именно на сеймѣтъ въ 1615 годинѣ, — самата законодателна власть считала за нужно да вземе мѣрки за «спазваніето на древнѣйтъ чехскый языкъ и за неговото образование». Шеть години подиръ туй забѣлѣжително заключеніе на сеймѣтъ, Чехското царство паднѣло вслѣдствие на несполучившѣтъ оппозиціѣ на Чехытъ Протестанты срѣщу засилившѣтъ са католическо-іезуитскый абсолютизмъ. Съ тѣзи катастрофѣ, съ изселваніето на масажтъ отъ по-горнитѣ съсловія и на интелгенціѣтъ, и най-послѣ, поради страшнитѣ бѣдствія на Тридесетогодишнѣтъ войнѣ, Чехскыйтъ народъ былъ потопенъ въ вѣжовый, и както ся виждало, въ смъртнѣй сънъ. За неговото умираіе не ся сумнѣвали дори благороднитѣ патріоты отъ по-послѣднитѣ времена. Ето, на примѣръ, въ каквы думы Балбинъ (1672) проси помощь за погыбающѣйтъ Чехскый народъ — на когото прѣдпазливо посочва судбинѣтъ на Лабскытъ Славены — отъ Чехскыйтъ патронъ св. Вячислава: «Не оставяй да загынемъ ный и потомцитѣ ни, бѣди за насъ Вратиславъ» (то-есть, възврати и повърни ни славѣтъ ни). Тѣжнитѣ прѣдчувствія за бѣдущностьтъ на Чехскый языкъ исказва еще въ крайтъ на минѣлытъ вѣкъ (1791) чехскыйтъ историкъ Ф. Пельцель, като привърша статіѣтъ си за исторіята на Нѣмцытъ въ Чехско съ тѣзи думы: «Чехія относительно до языкътъ ще ся осѣти, вѣроятно, когато и да е въ таквозъ положеніе, въ каквото е сега Мишнія, Брандебургія и Силезія, гдѣто говорятъ исключительно по нѣмскы, и гдѣто отъ славенскый языкъ нищо повече не е останѣло, освѣнъ названіята на градоветѣ, селата и рѣкытъ».

П. Р. С.

*(Ще ся продължи.)*



## ПРИРОДНА ЧАСТЬ.

### I. „ВОДАТА“.

*Исторически. — Съставътъ и разложението на водата. —*

*Свойства. — Дъждъ, снѣгъ, ледъ, мъгла, роса. —*

*Кристалитъ на водата. — Чиста, морска,  
минерални води.*

Водата е едно вещество, което заслужва много нашето внимание. Тя играе една отъ най-важнитѣ роли въ нашето хранене. Чловѣкъ е съставенъ отъ 80 части вода и 20 части твърдо тѣло.

Науката нарича нашето земно кълбо подъ име *земеводенъ сѣтъ*, тоестъ единъ съставъ отъ вода и земя. Водата е положена въ Океана, сърдцето, тъй да кажемъ на нашия свѣтъ, защото то е което прави да обикаля дору и въ най-малкитѣ части на земното ни кълбо, туй водно тѣло, изворъ на животъ и на движение.

Водата е онуй тѣло, което свързва всички атоми, всички най-дребни частички на твърдитѣ вещества, безъ нея съществуването на свѣта щѣше да бѣде невъзможно.

Нѣма ни едно тѣло, колко сухо и да бѣде то, въ състава на което да са не намѣрва една часть отъ водата. Изъ всичко това са разбира най-ясно голѣмата важность на водата и грѣмнатата роль, която ѝ е отредена въ природата. Антропологическата исторія свидѣтельствува че отъ началото на свѣта народитѣ, на която степенъ отъ образование да сж са намѣрвали тѣ, търсили сж всѣкога такъвизъ мѣста, дѣто е имало изобилни води.

Ако погледнемъ въ нашето отечество, ний ще видимъ че комахай всѣкий градъ, всѣка паланка и всѣко



село сж издигнати или на самыѣ брѣгове на нѣкоя рѣка, или близо до нея.

Има едни воды, (за тѣхъ ще ви прикажж по-по-дирь), които иматъ спасително дѣйствіе върху здравьето на чловѣка. Тѣ излѣкуватъ всѣкы-годишно хыледы болести, каквото ревматизмъ, малокръвіе, силны и за-коренѣны кашлици и пр.

Но трѣба да знаемъ и това че има други воды, които обѣматъ въ себе си множество твърдѣ силны отрови.

Ще каже че ный имамы голѣма потреба да знаемъ що нѣщо е водата, отъ каквы первоначалны часты е съставена тя, каквы други вещества влѣзватъ въ нейныя съставъ, коя вода е добра за пїянье, коя не е и прч. Този нашъ расказъ ще ви позанимае съ това, и надѣваме са че той не ще бѣде безъ никакъвъ интересъ за читателя.

Въ старо време водата са е гледала като едно первоначално тѣло — елементъ или стихія. Таквизъ елементы сж были четыре: вода, въздухъ, земя и огнь.

Едвамъ въ края на послѣдныя вѣкъ, науката съ най-очивѣстны и неоспоримы доказателства опровергатуи криво мнѣніе на старитѣ. Мажье, които бѣхж посветили всичкый си животъ въ служба на природныѣ науки Вріестлей, Ватъ и Кавендишъ (въ 1781 г.) са у-вѣрижж че водородътъ, като са запали въ въздуха произвежда вода.

Но славата на издирваньето състава на водата, припадѣжи на безсмъртный химикъ Лавоазіе, който са е отличилъ въ науката съ много все таквизъ геніалны изобрѣтенія. Трѣбва да ви кажж че Лавоазіе е, който е изнамѣрилъ и потвърдилъ че въздухътъ е сложено тѣло и състои отъ двѣ тѣла просты — кислородъ и азотъ.

Този личенъ мажж доказалъ че водата е сжщо сложено тѣло и състои отъ двѣтѣ просты тѣла: *водородъ* и *кислородъ*.

Въ единъ други расказъ азъ щж ви прикажа какъво нѣщо е водородъ и кислородъ. За сега да послѣд-



вамы за състава на водата. Ако имахмы приготвенъ водородъ, който е единъ газъ или въздухообразно тѣло, и ако го запалихмы подъ една колба (чаша) щѣхмы да видимъ най-напредъ водорода да гори. Завчасъ странитѣ на колбата ще са покрѣхтѣ съ една росица и ако продължимъ опыта си капчици водицы ще прокапи и ще са стече въ селда, подъ чашката. Запаленый газъ трѣбва да бѣде съвѣсѣмъ сухъ. И тогазъ като са появи вода нѣма сумнѣніе че тя е станжала отъ изгарянъето на водорода. Като гори водорода ражда вода, името му показва това.

Щомъ изгори водорода станжлото отъ него тѣло не може да са запали. Какво съдържа тогазъ водата освѣнъ водорода? — Тя съдържа онуй, което и всѣко изгорѣло тѣло, горливъ газъ или кислородъ.

Вжгленната кислота произхожда кога гори вжгленъ, а тя обѣема вжгленъ и кислородъ. Сѣристата кислота произхожда кога гори сѣра (кюкюртъ) и обѣема сѣра и кислородъ. Фосфорната кислота, която става отъ изгарянъето на фосфоръ, състои отъ кислородъ и фосфоръ. Въ тритѣ тѣзи случаи кислорода е зетъ изъ въздуха, въ срѣдата на който е станжло горѣнъето.

Сжщо тѣй и водата, която произхожда отъ изгоренъ водородъ обѣема и кислородъ, почерпенъ изъ въздуха, и водородъ. Сдружны подъ образа на вода, водородътъ и кислородътъ изгубватъ по-напрѣшнитѣ си свойства; водородътъ вече не са запалѣ, и кислородътъ не е горливъ, сирѣчь въ него не може да гори друго тѣло.

Но трѣбва да знаемъ че като ги раздѣлимъ едно отъ друго тѣ и двѣтѣ придобиватъ по-напрѣшнитѣ си свойства. Ако водата не може да гори то става защо тя е вече едно изгорѣло тѣло.

Това можемъ да докажемъ най-лесно.

Всѣкий казва, безъ да знае измамата и заблуждението на думитѣ си: водата е противно на огъня, тя го угасява. Въ много случаи туй е една цѣла истина: но не по-малко е истина и това че ковачътъ употребява водата за да распали по живо огъня си. Въ една рѣка съ желѣзно едно кѣсче, което иска да нажежи, а съ друга той държи бържалката на духалото и духа ли



духа; но късчето желѣзо не са нажежава колкото трѣбва, огънѣтъ не е толкозь силенъ. Тогазь той зема една дрипа натопена у вода и овита о края на една тоежка и напръсва съ нея огъня си, намокря въглищата. Като гужда вода въ огъня, намѣ са струва че огнището ще угасне. Но това не става никакъ. Досѣгнѣтъ отъ водата въгленѣтъ издава язычата пламѣкъ: отъ въздуха на духалото топлината са уголѣмява, и въ нѣколко минуть, огънѣтъ пламва, и желѣзото са зачервенява. Ще каже че водата съживява огънѣтъ, и това излѣзва нѣкакъ-си противно на онова що казахмы по-горѣ че водата вече не гори. Отъ що ли става тѣй?

Казахмы че водата състои отъ два газа водородъ и кислородъ. Като досѣгне до огъня, който е силно горѣщъ, водата са разлага. Тя доставя едно отъ най-добрытъ горителны тѣла, водорода; тя доставя еще тѣй да кажемъ, душата на горѣніето или кислорода. Отъ тукъ са разумѣва твърдѣ лесно отъ що огънѣтъ става по-силенъ при поливанѣето съ вода.

И тѣй, нѣй можемъ да разложимъ водата на двѣтъ ѣ съставны части, стига да имамы потребнытъ за това прибори (алеты.) Въ една колба да гудимъ вода и да я възваримъ за да стане на пара. Тѣзи колба да съединимъ съ една трѣбица, която на края си е прикривена и потопена въ единъ ссѣдъ съ вода, и надъ този край е гудена една чашка. Въ трѣбицата гуждамы късчета желѣзо нажежены твърдѣ много. Водата станѣла на пара като преминува презъ трѣбицата са раздвойва на водородъ и кислородъ. Кислородѣтъ са съединява съ желѣзото и прави единъ видъ черна рѣжда, прилична на луспытѣ, които отхвъркватъ, когато ковачѣтъ съ чука удря върху наковалнята нажеженото желѣзо, луспи, които сѣ сѣщо изгорѣно желѣзо. Колкото за водорода, той напѣлия въ чашката.

То са знае че желѣзото като е измѣнило естество-то си наголѣмило е на тежина. И туй наголѣмяванѣе е тъкмо равно на тежината на кислорода, що му е оставила водата. Като извадимъ желѣзото изъ трѣбицата и го прегледамы ще видимъ че тѣзи руда са е промѣни-ла съвѣсмъ. Гудени свѣтливо, желѣзото станѣло черно



пипеляно. Много луспи капѣтъ отъ него твърдѣ лесно. То сѣ изгорѣното желѣзо. Като знаемъ първата тежина на желѣзото и го претеглимъ отпослѣ, то наголѣмената тежина е на кислорода. Събранъ водорода може да са притегли и той:

По този начинъ са е узнало че въ 9 драма вода има 8 драма кислородъ и 1 драмъ водородъ.

Да вѣзвамы въ всички начини и средства, чрезъ които може да направимъ вода или да я разложимъ на нейнитѣ съставни части ще бѣде твърдѣ дълго и широко. Таквизъ начини и средства науката е изнамѣрила едно голѣмо множество. Намъ стига за сега да знаемъ казанното до тукъ и да продължимъ.

Собственно като говоримъ, водата не е нищо друго освѣнъ минералъ; съ тѣзи само разлика, че са нахожда въ природата по-вечето въ жидко или водно състояніе, когато другитѣ минерали при обыкновенна температура са намѣрватъ въ твърдо.

Въ самата работа ако си припомнимъ че камънитѣ състоѣтъ изъ прости минералли и газове, а водата са образува изъ съединеніето на два газа водородъ и кислородъ, ако по-нататѣкъ земемъ въ вниманіе че водата какъто камънитѣ може да са кристалира, а во видѣ на ледъ чуши са на късчета, тогазы ный ще са съгласимъ че водата има дѣйствително много общо съ камънитѣ и че справедливо може да са гуди на реда съ другитѣ минерали.

Водата има три състоянія въ природата: твърдо, жидко и въздухообразно, сирѣчь во видѣ на невидимата пара.

Всѣкъ знае безъ друго какво нѣщо е леда и всѣкому е познато еще че за да стане ледъ, потребно е студена температура, или съ други думи, потребенъ е мразъ. Не рѣдко ледѣтъ достига толкозы забѣлжителна дебелина, щото на гледъ заприлича на бѣлъ прозраченъ или на зеленикавъ камъкъ.

Въ сѣвернитѣ студени страны, ледѣтъ образува твърдѣ често цѣлы почвы, цѣлы страны. Напримѣръ въ



Сибирь или Азіятска Россія подъ горнія растителенъ слой на земята лежи често дебелъ слой ледъ, който никога не са стоява и въ този случай той замѣнява каменистата подпочва на другитъ страни. Сжщо огромны кѣжжры отъ ледъ лежатъ върху върховетъ на горитъ и образуватъ *ледници*, които никога са не топятъ, дору и въ най-силнитъ пекове, а туй става защото върху высокитъ горы въздухътъ всѣкога бива остъръ и студенъ; тѣй, до като на подножіето на гората времената на годината слѣдватъ едно подиръ друго, горѣ на височинитъ царува комахай вѣчна зима. Туй явленіе ся обяснява поради това, дѣто върховетъ на горитъ по положеніето си ако и да сж по-близки до слънцето, но за туй по-вече отдалечены отъ сръдоточіето на земята, силната топлина на която поддържа и топлината на земната кора. Коего ще каже че не е само слънцето което стоплюва земята, но че тя и сама са стоплюва.

Нека кажемъ и това че водата, все пакъ во видъ на ледъ има наедно съ камънитъ и друга прилика и приложение, а именно че са употребява като строителенъ матеріалъ (кересте). И наистинж, въ сѣвернитъ студены краища жителитъ си правятъ калибки отъ ледяны булваны и въ тѣхъ прокараватъ една голѣма частъ отъ годината.

Друго свойство на водата, което заслужва да са забѣлѣжи е и това дѣто тя са разширява отъ студъ, отъ който най-напредъ замръзва отгорѣ когато всички други жидкы вещества, като са стѣгатъ отъ студа почиватъ да замръзватъ отъ долу. Благодареніе на туй забѣлѣжително свойство, на водата, нашитъ рѣкы и езера зимѣ са покриватъ съ ледове само отгорѣ, а от долу не замръзватъ, поради което воднитъ животны могатъ да живѣятъ въ вода и зимѣ.

Въ жидко състояніе водата е необходима за нашето сществуванѣ толкозъ колкото и земята. Казахъ ви, че хората като знаели туй, всѣкога сж гледали да са населяватъ на таквизъ мѣста, дѣто не бы было недостаткъ отъ нея; ето защо, по брѣговетъ на рѣкитъ по-вечето са виждатъ градове и села и напротивъ въ



безводныѣ мѣста населеніе то е рѣдко. Тамъ дѣто нѣма рѣкы, челоувѣкъ са задоволява само съ издирванъето на нѣкои извори, или пѣкъ съ тѣзи цѣль копае кладенцы.

Водата са намѣрва въ постоянно движеніе; при най-малка стрѣмнина тя тече, а отъ туй образуватъ са рѣкы и долове. Затворена въ брѣгове, помежду суха земя, тя образува море или езеро. Но и тукъ пакъ водата не може да остане въ покой и са расклаща отъ вѣтъра като прави малкы или голѣмы вълны върху повърхнината си.

На обикновенна температура водата си остава все жидко тѣло, безъ вкусъ и миризма, кога е чиста. Когато има малка дебелина тя е безцвѣтна и прозрачна, но ако я гледамы на голѣмъ обьемъ, тя има една зеленикава свойственна боя.

Какъто са знае отъ топлината водата са испарява. Това испареніе е преминаванъето на водата изъ жидко състояніе въ въздухообразно, въ пары. Върху тѣзи пары на водата сж основаны всичкыѣ явенія, които ный наричамы дъждъ, снѣгъ, градъ, облакъ, роса и други, за които пакътемъ ще поменемъ по нѣщо.

Водата която е распространена върху повърхнината на земята постоянно са испарява и като са подига въ въздуха во видъ на невидимы частичкы, навлѣзва презъ него и са набира въ нѣколко мѣста, като прави по този начинъ облацытѣ и мъглытѣ. *Облацытѣ* плаватъ изъ въздуха на различна высочина надъ земната кора. Най-высокыѣ облацы са намѣрватъ на 10—12 хыледы аршина отъ земята и са наричатъ *перисты*. А като на една таквазъ высочина бива твърдѣ студено, то може да са мысли че тѣ състоѣтъ не изъ парны мѣхурчета а изъ ледяны кристалчета. Онѣзи облацы, които са носѣтъ върху въздуха на толкозъ високо и са сбиратъ на купове, назоваватъ са вълмести. Ако ли облацытѣ са събиратъ твърдѣ на голѣмо тѣй що плаватъ на едры пластове, тѣ са наричатъ *пластесты*.

До дѣто е топлѣ въздухътѣ, водныѣ частицы или мѣхурчетата що образуватъ облацытѣ носятъ са отъ вѣтъра по въздуха и плаватъ надъ нашитѣ главы като



измѣняватъ постоянно своята форма, но щомъ навѣ прѣсень вѣтрець, водныѣ частицы истинватъ, натрупватъ са на едно мѣсто, и поради тежината си понеже немогѣтъ вече да са държѣтъ въ въздуха, падатъ пакъ на земята во видъ на капчицы. Таквоякъ е происхожденіе на *дъжда*, който зимѣ въ студенѣиѣ страны са превраща на *снѣгъ*, а лѣтъ по нѣкога на *градъ*. Разлика между дъждовныѣ капчицы и снѣжныѣ хвандачы са заключава само въ това че хвандачыѣ сѣ водны частицы, вече кристалисаны отъ повече силный студъ. Градѣтъ не е нищо друго освѣнь замръзныѣ дъждъ. Ако ли на земята е студено и слънцето не грѣе, то снѣгѣтъ са сбира и лежи на голѣмы купове върху почвата, като предпазва нея и есенныѣ посѣвы отъ мразовѣтъ. Но щомъ пролѣтъ слънчовыѣ зари поченѣтъ да сгрѣватъ земята, то снѣгѣтъ са стопява и на потоцы са стича въ ручейки и рѣкы, а отъ тамъ въ езера и морета.

По този начинъ въ морето става презъ цѣлата година едно непресѣквано преобразуванье на водата отъ земята въ въздуха и отъ въздуха пакъ въ земята. Благодареніе на туй мѣдро устройство на природата изворыѣ и кладенцыѣ не сѣкватъ и нашитѣ полета не изсѣхватъ.

Казахмы че водата въ леда и снѣга е кристалисана. За да видимъ кристаллыѣ най-добрѣ, трѣбва да прегледамы снѣга. Нѣма по-хубавъ примѣръ за неисчерпвано богатство на формы дору до най-ситныѣ дребности на веществото.

Какво бы очаквали да видите въ едно хвандаче снѣгъ? Едно тънко ледяно мѣхче и туй всечко, безъ сумиѣніе. Но да земемъ туй хвандаче когато пада, върху единъ черъ и твърдъ студень предметъ да земемъ една луна (уголѣмнително стѣкло) и да погледнемъ. Що е това? Едва ли быхте повѣрвали очитѣ си. Хвандачето състои отъ едно множество кристалны звѣзды съ шесть върхове, съ една правилность, съ една гыздавостъ неподражаемы. Натрупаны размѣсомъ съ расточително безредіе тѣ са натрупватъ по десетъ, по сто и по-вече за да направѣтъ едно хвандаче но да поча-



камы малко, да почакамы до дѣто вѣтрѣтъ са обѣрне и произведе у въздуха нѣкакво промѣненіе. Завчасъ снѣгѣтъ зема друга форма. То сѣ все пакъ звѣзды съ шесть върхове; основный кроежъ си остава сѣщый, но украшеніята сѣ съвсѣмъ различни. Ту крайтъ на върховетъ цѣвнува като шипоцы или са увѣнчава съ единъ купъ клинчета на баклава; ту са напѣстря съ звѣздясты иглицы или съ брадицы каквыто има едно перо. Понѣкога тѣзи образы зематъ друга по-строга форма: тука гледашъ нѣкоя шестоугълна луспа, свързана чрезъ обрацы отъ тригленницы, шестоугленницы или звѣздичкы; тамъ между шестѣтъхъ основны върхове, други шесть са насочили и правѣтъ съ пѣрвытъ едно слѣнчице съ дванайсетъ зари, равны или по-дългы и послѣ по-късы нареди. Но какъ да опишемъ всичкы тѣзи формы, които съ разнообразіето на дребноститѣ си, уморявать и най-тѣрпѣливыя испытѣ? И прочутый мореплавателъ Англичанинъ Скоресби, во време на продължителнытъ си стоенія въ сѣвернытъ морета забѣлѣжилъ около стотина различни формы на снѣга. По-пѣрвыи предирванія сѣ предали близо до 200 формы на снѣга. Но кой знае еще колко таквизъ щѣтъ са издири съ време!

Приличнытъ на явленіята за които говорихмы понапредъ сѣ мъглата и росата.

Тѣ ставатъ тѣй: нощъ земята и въздухѣтъ истинватъ, а сутринъ слѣнцето като изгрѣва поченва да ги стопля; но понеже земята са стоплюва по-скоро отъ въздуха, то изъ нея отъ всичкы влажны мѣста, поченватъ да са подигатъ парѣтъ на водата, които у въздуха, който еще не можилъ да са стопли, тозъ-часъ са стѣсгивать и правѣтъ мъгла, която са распростира надъ повърхнината на земята. То е утренната подигана мъгла. А вечеръ когато залѣзе слѣнцето, земята и въздухѣтъ поченватъ да истинватъ; но земята, какѣто по-скоро са стопля отъ въздуха, тѣй и по-скоро истинва, и за туй тя съобщава студѣтъ на долнытъ слоеве на въздуха, поради което парѣтъ които са нахождатъ тукъ стѣсгивать са и произвеждатъ мъгла, която са растила по земята. То е вечернята *падала мъгла*, която като са сло-



жи на различни предмети отъ истудената земна повърхнина, напримѣръ на растенія, съжестява са още по-вече и са превраща въ капки: тъй става росата.

Трѣбва да забѣлѣжимъ и това че тамъ дѣто пече по-силно слънцето, дѣто най-много стрѣва земята тамъ росата, която падающъ бива по-много. Есень вмѣсто роса, образува са слана, която състои отъ ледны кристалчета.

Подиръ това да прикажемъ отъ дѣ иде кладенчовата вода или съ други думи отъ дѣ са проеяватъ *изворища*.

Дъждътъ, като пада на земята по нѣкога са попива отъ нея, но по-нѣкога, когато напр. почвата е камениста, той тече въ долове и рѣки, и често въ пукнатини и сипеи, презъ които паджъ подъ земята доволно дълбоко и тамъ си отваря пѣтища презъ които си тече като прави така подземны рѣки и езера.

Несъмнѣнно че подъ отгорный разработенъ слой земя има много таквазъ текуща вода; стига само на нѣкое мѣсто да прокопаемъ земята и често стигамы до тѣзи вода; върху туй е основано копанѣто на кладенцытъ.

Ако ли земята сама си пробіе пѣтъ за къмъ повърхнината на земята, тогазъ става изворъ. Тѣзи воды като потичатъ продъ земята често са подлагатъ на двояко измѣненіе, а именно: относително топлината и второ относително състава си. Знае са че колкото повече задълбочавамы въ земята, толкозъ става по-топло и даже горѣщо, то водата като стига на таквазъ дълбочина, стрѣва са тамъ, по нѣкога възвира и въ туй състояніе безъ да истине, истича на повърхнината на земята. Ето отъ що са намѣрватъ по-нѣкои мѣста *топли и горѣщи воды*; тѣ са нахождатъ повечето въ гористытъ или вулканически страны.

Споредъ състава си водата бива съвсѣмъ различна. Казахмы че за да получимъ вода доволно е да земемъ двѣ части газъ водородъ и да ги съединимъ съ една часть кислородъ. Тогазъ бива най-чиста вода. Но въ самата работа тя никога не бива съвършенно чиста.



Въ нейния съставъ влѣзва множество стопени разны други вещества. споредъ мѣстото отъ дѣто тече и споредъ каквато е тя: течна, застояла, морска или изворска.

Най-нечиста вода е застоялата, каквото що е въ блатата, гъоловетѣ, защото въ нея постоянно падатъ всѣкаквы растителны и животны вещества, които гниѣтъ, разлагатъ са и правятъ водата мѣтна и нездрава за пиене. Рѣчната вода сѣщо ако и да съдържа въ себе си разны гнили и минералны вещества, все пакъ е по-добра отъ застоялата, защото вредителныѣ частици са занасятъ постоянно на-далечъ, а изворската вода продължава да тече и да пълне съ себе лѣглото на рѣката.

Вече отъ казаното до тукъ можемъ да са сѣтимъ че най-добрата вода е изворската или кладенчовата, при всичко че тя всѣкога заключава въ себе каква годѣ минерална смѣсь. Но за туй тя като протича подъ земята, не срѣща никаквы нечистоти, и свѣтлива, бистра и прозрачна извира изъ извора. Нѣкои отъ таквизито воды биватъ силно напоены и много изпълнены съ минералны частицы и тогазъ тѣ носѣтъ общото названіе *минералны*. На минералныѣ воды можемъ да отнесемъ и *морската вода*, която бива всѣкога солена, поради многото соль, що са намѣрва растопена въ нея. Нѣкои езера, както напримѣръ, тѣй наричаното Мъртво Море въ Палестинѣ, съдържа въ себе много солны частицы. Има други едни воды въ които са нахождатъ стопени варни камъни. Таквизъ води, когато прокаратъ въ нѣкоя подземна дупка или пещера като капѣтъ отъ горѣ на земята образуватъ едни стълбове наричаны сталактиты. Тѣзи воды спомагатъ за образуванъето върху земната повърхнина на варения камъкъ, отъ най-хубаво качество, който служи за превъсходенъ строителенъ матеріалъ. Всичкий Римъ е построенъ отъ такъвъ камъкъ.

Безъ всѣко съмнѣніе най-полезныѣ изъ минералныѣ воды сѣ *цѣлебныѣ*. Тѣ споредъ състава си биватъ различни, а именно солены; газови или кипяцы, сѣрны, и желѣзни.

Тѣхныѣ различни качества и различный имъ съставъ бива споредъ мѣстото, отъ дѣто протича водата



подъ земята; ако тече надъ желъзо, тя поема желъзни частички и сама става желъзна, като поіе нѣкаквы газове, тя става кыпяща. Чудно дѣйствувать нѣкои отъ тѣзи воды върху здравіето на чловѣка. Всѣка година хыледы болесты са излѣкувать само съ помощта на тѣзи воды.

За съжаленіе обаче тѣзи воды не сж открыты въ нашето отечество и не сж уредены, както прилича, и нашитѣ сиромасы болны не могатъ да са ползувать отъ тѣхъ. Колкото за богатитѣ ни тѣ отивать по чужбина, и тамъ оставяйтъ таквозъ количество пары съ които наптитѣ цѣлебны воды можахъ да са уредятъ по възможности добръ.

Объемътъ на тѣзи расказы не ми позволявать да са спирамъ еще повече върху изслѣдованіята на водата, върху различнитѣ ѝ водоизмѣненія и състави; но не можемъ въ заключеніе да не забѣлѣжимъ че освѣнь частнитѣ полезны примѣненія на водата като храна, като лѣкарство и като необходима домашна потреба, водата ни принася гръмадна полза, ту като *пжтъ* по който лесно и спокойно можемъ да са носимъ, ту като *сила*, която кара макины и мелницы, и во видъ на *пара*, безбройно множество парны машины. Другы пжтъ ще са повърнемъ за да поговоримъ нѣщо върху приложеніята на водата и начина, по който можемъ да познаемъ коя вода каква е и каквы свойства има.

С. С. Бобчевъ.

---

## КРИТИКА.

---

(Продълженіе отъ 1 брой).

Въ § 25 прѣводачъ-тъ ще да е искалъ да опрѣдѣли *абсолютнж-тж или без'условнж-тж величинж* на едно количество. *Абсолютна или без'условна* ся нарича вели-



*чина-та на едно количество независимо отъ никакой знакъ.*

Математика е една отъ тѣхъ наречены-тъ *точны науки* (sciences exactes), които не само не търпятъ, не допускатъ, а изискватъ всекога крайнѣ точностъ, ясностъ и опрѣдѣлительностъ въ опрѣдѣленіе-то на математическы-тъ истини. Нѣ г. Тонджоровъ или не е знаахъ, или не е щѣлъ да знае всичкы тѣзи алгебрически термини, за които той трактува, безъ всекой смисълъ, въ началото на Алгебрѣ-тѣ въ свои-тъ «изясненія и забѣлжуванія», сѣ толкова важны въ учебникъ-тъ, колкото е необходима за ученикъ-тъ азбука-та за да може да чете.

Въ § 27 вмѣсто *членъ* (term) четемъ рѣчь *прѣдѣлъ* (limit), която твърдѣ не на свое мѣсто е употребена и въ «матем.» на г. Ваклидова. Както тозъ, тѣхъ и послѣдователъ-тъ му, г. Тонджоровъ, сѣ употребили въ свои-тъ прѣводы рѣчь *прѣдѣлъ* само затова, че тѣ не сѣ знаахъ, че въ Алгебрѣ-тѣ, освѣнъ тѣхныхъ лѣжовно наречены *прѣдѣлы* = termes = членове, има и прѣдѣлы = limites. Въ Алгебрѣ-тѣ, Геометріѣ-тѣ и Тригонометріѣ-тѣ така наречены-тъ *прѣдѣлы* (limites) сѣставляватъ особенны вѣсма важны отдѣлы. Сѣще така сѣ преведены и написаны въ §§ 36. 37 и 38 сѣставныхъ рѣчи съ *прѣдѣлъ* вмѣсто *членъ*: *еднопрѣдѣлно* количество вмѣсто *едночленно* или просто *едночленъ* (monôme), *двоепрѣдѣлно* кол. вмѣсто *двоечленно* или просто *двоечленъ* (binôme), *троепрѣдѣлно* кол. вмѣсто *тричленно* или просто *тричленъ* (trinôme), *многопрѣдѣлно* кол. вмѣсто *многочленно* или *многочленъ* (polinôme).

Въ §§ 42 и 43 четемъ и другѣ новостъ.

«Свѣстно количество е онова, което може да сѣ изложи съ опрѣдѣлены (!) прѣдѣлы, или безъ коренный знакъ, или безъ дробный показателъ» . . . . . а

«Несвѣстно количество е онова, което нѣма никакой точенъ корень, или което може да сѣ прѣдстави съ коренный знакъ, или съ дробецъ показателъ.»

Думы-тъ «свѣстно» и «несвѣстно» сѣ измыслены и измѣдрены вмѣсто *раціонално* и *ирраціонално* — думы и досега не прѣведены ни на единъ языкъ. Ный на драго сѣрце възблагодарили быхме прѣводачъ-тъ за успѣхъ-тъ му въ измѣдреніе-то на рѣчи: «свѣстно» и «не-



*свѣстно*», ако само тѣ да го отговаряхъ на смьслъ-тъ въ приведены-тъ §§; нѣ, за жалость, тѣзъ рѣчи на българскы имжтъ съвсѣмъ друго значеніе, нежели онова въ горны-тъ §§: *свѣстенъ* (*свѣсенъ*) човѣкъ ще каже човѣкъ *съ здрава свѣсть, нелудъ, а несвѣстенъ* (*несвѣсенъ*) напротивъ: — *лудъ* човѣкъ *съ побърканъ мозъкъ*. А като въ Алгебрѣ-тѣ не съществува ни *свѣстны* ни *луды количества*, то остава ни да кажемъ г. Тонджорову, че *опъ съ туй е много сгрѣшилъ дѣто е ввелъ несъотвѣтственны думы въ алгебрическѣ-тѣ терминологіѣ*. Лъже са нашъ-тъ прѣводачъ, ако мысли, че е възможно, а также необходимо, да са прѣведжтъ на българскы сичкы-тъ термини, които срѣщне въ наукѣ-тѣ; това быхъ сторили току несвѣстны-тъ, на които прѣводъ-тъ былъ бы непрѣменно также *несвѣстенъ*. Г. Дановъ прѣведе прѣди малко годинѣ Аритметикѣ-тѣ чрезъ *Числителницѣ*, защото была наука за *числа-та*; нѣ Алгебра-та, споредъ г. Тонджорова, ны учи да смѣтаме съ *бѣлгы*, тогыва зацо той *не ѣ прѣведе на българскы, да ся разбира по-добре*: — *Бѣлѣжница*? — Ный не трѣба да ся боимъ отъ нѣколко чужды научны термини, защото съ введжаніе-то новы познанія въ българскѣ-тѣ литературѣ неизбѣжно введжаты ся и новы думы; а като Алгебра-та у насъ е нова наука, която едва сега ся введжа измежду ны; то не е срамно ни чудно, че ще имаме въ писменный си языкъ и нѣколко думы чужды, нѣ необходимы, както съ *раціонално и ирраціонално*. Нѣ *свѣстно* ли съ прѣведены тѣзи думы отъ г. Тонджорова, ако той тѣй лесно и скоро ся прости съ своитѣ: *свѣстно и несвѣстно*, еще на сжщѣ-тѣ страницѣ, дѣто ги срѣщамъ пръвъ пѣть? Тѣзи думы — забѣлѣжете, това съ необходимы термини — нїдѣ вече не ся срѣщатъ въ книгѣ-тѣ! Нѣ като разгрыщаме книгѣ-тѣ и четемъ въ § 181, ный находимъ сжщы-тъ *свѣстны и несвѣстны количества*, нѣ само прѣоблѣчены въ другъ кожухъ: *«глухы или неизвѣлкомы количества»*. по-долѣ: *схрды* (! Итака, *несвѣстны-тъ* количества въ § 181 станжлы *глухы*! Ето вамъ терминологіѣ!! Това е играцѣ, а не прѣводъ. Ный не можемъ да не укоримъ Тонджорова въ това, че той веднашъ накова и измѣдри въ §§ 42 и 43 *свѣстны*



и неясны количества, и тука ги отвърли като непотрѣбны, а послѣ въ § 181 му скимна вмѣсто нихъ да си измѣдри други *глупы, сжрды, и неизвѣкомы количества*. Ще каже ли това, че той разбира значеніе-то на термины-тъ, които, еднашь изложени и об'яснены въ начало-то на книгж, трѣбва да бѣдѣтъ употребени едни и сѣщи безъ най-малкж варіаціѣ въ цѣлж-тж книгж? Явно, въ прѣводѣ-тъ на Тонджорова нѣма терминологія, а това е голѣмъ недостатѣкъ.

Въ § 44 безсмысленно накованитѣ термини — *едно-квадратно, кубическо* (число) сж съвършенно излишни. Мысль-та е тази, че такыва числа, като  $4$ ,  $\frac{9}{16}$ ,  $a^2$ , прѣдставяютъ *плны* или *точны* кквдраты; а числа като  $64$ ,  $\frac{8}{27}$ ,  $a^3$  — *плны* или *точны* кубове.

Ный не можемъ да си обяснимъ — защо и за какво е былъ въ § 52 на халосъ измѣдреный-тъ терминъ «*постъпенна порядица* (serie),» за хубость ли? Извѣстно е, че всѣкой учебникъ трѣбва да съдържи само онзи необходимъ матеріалъ, който служи за *плно* и *ясно* изложеніе на нѣкой прѣдмѣтъ или наукж, която съставлява съдържаніе-то му. Ако приведеныйтъ по-горе § е вмкнѣтъ въ книгж-тж току за раскошь и разнообразіе, то очевидно нашійтъ прѣводачъ не знае условія-та за прѣвежданіе-то на единъ учебникъ, или, въобще, книгж прѣдназначенж за училища и дѣца. Безсмысленна-та «*постъпенна порядица*» (series) нѣдѣ повече не са срѣща въ книгж-тж а като притуренытъ series (sutes редове) сж прѣдмѣтъ на Высшж-тж алгебрж и, следоват., въ практическж-тж алгебрж си нѣматъ еще повече мѣстото, то § 52 е напечатанъ на халосъ — безъ всѣкж цѣль!

Слѣдъ това идѣтъ 4-тѣ алгебрически дѣйствія: *сѣбиране, изважданіе, умноженіе и дѣленіе*, които съвсѣмъ неясно сж прѣведени; казваме прѣведени, защото нѣмаме оригинал-тъ на книгж-тж подъ рѣкж, та да знаемъ какъ е написанъ и що съдържи онъ. Въ всѣкой случай, всичката отговорность лѣжи върху прѣводачѣ-тъ, който трѣбваше отрано да обърне вниманіе върху достоинство-то на книгж-тж, а также върху оныя училища и ученици, за които той са е потилъ да прѣвежда кни-



гж, която не може да удовлетвори ни най-умѣренны-тъ изыскванія на единъ *добръ учебникъ*. Тѣзи 4 дѣйствія нѣматъ никой терминъ на свое мѣсто, и написаны сж въ такъвъ неразборіѣ, щото книгата прилича на бакалскый тефтеръ, нежели на математикъ. Да приведемъ фактове, за да не си помисл нѣкой, че преувеличаваме. Въ § 55 ся пазва:

«Въ събираніе-то всички подобны количества ся събиратъ (вм. съединяватъ) въ единъ прѣдѣлъ и намѣрени-тъ по тоя начинъ прѣдѣли ся нареждатъ така, щото да ся покаже *сборгъ* (!) на всички подобны и неподобны количества.»

Сичко това нашій-тъ прѣводачъ обичалъ да каже безъ да е продумалъ и казалъ изъ що състои (събираемы) неговѣтъ «*сборгъ*», и какво е нѣщо «сборъ». Какъ ще го разбиратъ ученици-тъ, ный незнаемъ, нѣ тежко имъ и горко, ако имъ ся добіе до главж-тж тазъ недостойна компиляція! Друго, § 56 гласи:

«Въ Алгебрж-тж събираніе-то става по три случая: 1) Когато количества-та и знакове-тъ имъ сж *подобны* (?); ... 2) Когато количества-та имъ сж подобны, а знакове-тъ имъ *нееднаковы* (!); ... 3) Когато количества-та сж *неподобны* (?), т. е. нѣкои имжтъ *еднаковы* (!) а нѣкои, *нееднаковы* (!) знакове»; ...

Това явно показва, че г. Тонджоровъ самъ себе си не разбира, що говори. Кои сж тѣзи *подобны* (1) *знакове*, за които тука г. Тонджоровъ трактува, кои сж, и гдѣ съществуватъ тази «неподобны» (3) *качества*, т. е. такывато, отъ които «*нѣкои имжтъ еднаковы, а нѣкои нееднаковы знакове*»? А какъ ще съгласи прѣводачъ-тъ правила 1) 2) и 3), които, освѣнъ това, противорѣчатъ едно на друго, вслѣдствіе такъвъ неразборіѣ? По долу въ § 58, въ правило-то стои, «*прѣди*» вмѣсто *прѣдъ*, а «*разлика*» ся яви отневидѣно. Примѣри 14 и 15 изъ § 57 трѣбва да ся отнесжтъ въ § 192 къмъ *кореннымъ* (радикальны-тъ) величины, а прим. 8 изъ § 61 — въ § 193. — А въ слѣдующій отдѣлъ § 63 гласи:

«Изваждане е дѣйствіе, по което отнимае едно количество (кое е то, нѣма ли име?) отъ друго (какъ го казвать?); или начинъ, по който намираме разликж-тж (а какво е разлика; ный и погорѣ невидѣхме) между двѣ количества *отъ сжищый видъ*» (sic!).

Термины-тъ на това дѣйствіе ся срѣщатъ едва *слѣдъ*



три §-а между примѣры-тъ. §§ 69 и 70 сж написаны твърдѣ безкнижно.

Не е чудно, че до сега печатаны-тъ у насъ учебници по математикѣ не сж оправдавали никоѣж цѣль и не сж удовлетворяли никое условіе отъ педагогическѣ странѣ, защото, колко гы имаме до днесъ, сичкы-тъ сж или току едни несполучливы компилациѣ, или безкнижно написани прѣводи, съставены или прѣведены не отъ специалисты, а отъ недоуки — хора повече съ *желаніе* за нѣкво-си добро, нежели съ *способности* за изпълненіе на планъ-тъ си. За примѣръ можемъ да посочимъ на «Практическѣ-тъ алгебрѣ» и на «Числителницѣ-тъ», съставенѣ отъ *Хр. Г. Дановъ*, който твърдѣ неделикатно и бездеремонно постѣпилъ съ чужды-тъ трудове, изъ които той *просто и буквально прѣвелъ* и заимствувалъ материалъ-тъ за своѣж-тъ компилациѣ. При прѣвеждане-то на много непонятны за нѣго нѣща, земены изъ рускы-тъ аритметики, Г. Дановъ ся държалъ яко о *буквѣ-тъ*, прѣводитъ рѣчь въ рѣчь, като ся е боялъ да не быхъ произлѣзли погрѣшки съ измѣненіе-то на нѣкои думы, или прѣдложенія. И затова въ неговѣ-тъ «Теоритическѣ и Практическѣ Числителницѣ» срѣщаме «*Непрѣрывны дроби*» вмѣсто *верыжны*, «*нисходящы-ты дроби*» (прѣведено отъ руско-то *подходящія*!) вмѣсто *приближены дроби* или просто *приближенія*; а що е това «*изошутителна погрѣшка*», незнамъ. Онъ даже не говори въ прѣдговоръ-тъ на книгѣ-тъ си отъ кои трудове ся е ползувалъ, а това ся брѣи *кражба*. Нъ да си дойдемъ на рѣчь-тъ.

Под-горцѣ ный срѣщамъ: «*сборъ*», «*разлика*» и «*отъ сжщый видъ*» (§ 63), рѣчи употрѣбаваны и употрѣбены безъ всеѣко съображеніе. Наука Математика не ся е развивала у насъ самостоятелно еще отъ вѣкове, та да имаме и терминологіѣ математическѣ; тя е за насъ съвсѣмъ нова, както и сичкы-тъ другы науки, които, за да гы имаме на языкъ-тъ си, трѣбва да ся прѣвеждатъ отъ другы богаты въ литературно отношеніе языци. А като простый-тъ народъ употрѣбѣва въ языкъ-тъ ни само толкова думы, колкото изыскватъ насѣщны-тъ му нужды, то очевидно ный не можемъ да имаме отъ



невидено сичкытъ научны термини, които сж потрѣбны за превежданіе на тѣхъ или онѣхъ наукъ на нашъ языкъ. Ще да каже, че ный трѣбва нѣкои да изработимъ (до колко ся може), а нѣкои да приѣмнемъ готовы, като не е възможно да преведемъ на българскы. При всич-ко това, ный видѣхме неуморлива-та Пловдивска Кни-жарница да издаде доста книги, исполнены съ *сборове*, *разлики* и други думы, употребены и накованы безъ всекой смисль.

Наистинж, какъвъ смисль може да има въ Арит-метикъ-тѣхъ и Алгебръ-тѣхъ извѣстный българскый наро-денъ обичай *сборъ*, употрѣбенъ вмѣсто рѣчь-тѣхъ *сумма*? Рѣчь-тѣхъ *сумма* у насъ Българе-тѣхъ сяу потрѣбьява и из-вѣстна е толкова колкото и *сборъ*, па затова нека на-ши-тѣ математици освободѣтъ нашій народенъ *сборъ* и го замѣнѣтъ съ математическъ-тѣхъ *сумма*.

Сжще така мнозина употрѣбьяватъ рѣчь *разлика*, заменж въ Математикъ-тѣхъ вмѣсто *разность*. *Разность* (différence; Differenz) е *онова, съ което една величина надминува другъ*, или, ако може да са каже, *това, съ което една величина ся разни отъ другъ*; тѣй *разность-та* между 15 и 10 е 5. *Разлика* (distinction, diversité, dissemblance;) (Unterschied, Verschiedenheit) или *раз-личіе*, *различность* е свойство, по което *различаваме*, *раз-познаваме* единъ прѣдмѣтъ отъ другъ, или едно поня-тіе, въобще, отъ друго; тѣй между *день* и *нощъ*, *лѣ-то* и *зимъ*, *книгъ* и *отрѣбкъ* има *разлика*, нѣ *ника* *разность*; а *разлика-та* между *числа* 15 и 10 е *тазъ*, че 15 състои изъ *цифры* 1 и 5, а 10 изъ *цифры* 1 и 0. При туй, рѣчь-та *разлика* си има свое мѣсто въ *языкъ-тѣхъ*, и не трѣбва да ся употрѣбьява въ *Математи-къ-тѣхъ* въ тозъ случай, защото губи мало по мало свое-то истинно значеніе. Освѣнъ това, *разность* има таквозъ прѣимжщество прѣдъ *разликъ*, че отъ неѣхъ имаме съ-ставены и други термини: *разностно отношеніе*, *разност-но допълненіе*, *равноразностна пропорція* и др., а отъ не-умѣстнъ-тѣхъ *разкикъ* щѣхме имаме: *различно отноше-ніе*, *различно допълненіе* и др. безъ смисль думы. Без-смысленно сж употрѣбены также и думы: «*отъ сжщій видъ*», (§ 63) взеты въ смисль — *однородны величины*,



защото дѣйствиѣ изваждане е възможно само съ едно-родны величины. Г. Тонджоровъ употребява *видъ* вмѣсто *родъ* безъ да са досѣща, че разлика-та между тѣзи двѣ думы е таквазъ, каквато е между рѣчи: *врабци* (понятіе отъ *родъ* = genus) и *домашны врабчета* (понятіе отъ *видъ* = species).

Други-тѣ двѣ дѣйствія — *умноженіе* и *дѣленіе* сѣ до немай-къдѣ бѣдно написаны: сичко състои въ нѣколко правила и примѣры. Ный сѣ съмнѣваме, че такъво изясненіе, какво-то е въ § 77, ще хване нѣкое мѣсто за изучаваніе правило-то на алгебрическыѣ знакове. Защото самый Американецъ, Гринлифъ, безъ да са основава връхъ прѣдиджще-то, зель е да доказва правило-то на знакове-тѣ у едночленны количества посрѣдствомъ многочленны, което не е никакъ логично; при това, таквозъ доказателство твърдѣ рѣдко сѣ срѣща у новы-тѣ математици, днесъ сѣществувать други доказательства, по които непосредственно сѣ извежда правило-то за знаковетѣ на едночленны-тѣ количества. Впрочемъ, отъ Практическѣ-тѣ Алгебрѣ на Гринлифа и не можемъ да чакаме пд-състоятелны доказательства. Въ §§ 99—108 е употребена отъ прѣводачъ-тѣ рѣчь *цѣна* вмѣсто *величина*; ный не знаемъ защо въ прѣводъ-тѣ на г. Тонджорова да нѣма величины!

Отдѣлъ VII, въ който сѣ изложени уравненія-та отъ 1-въ стѣпень, е написанъ и прѣведенъ твърдѣ записано; въ § 123 нѣма ни алгебрическый языкъ, ни логическа послѣдователность, тѣй що е невъзможно да сѣстави ученикъ понятіе за уравненіе. Авторъ-тѣ пд-напрѣдъ трактува за нѣкаквы сѣ уравненія, безъ да е казалъ какво е нѣщо уравненіе, а подыръ туй прѣводачъ-тѣ ето какъ бескнижно говори:

«Това става, като сѣ направять равны помеждусѣ съ нѣкои извѣстни алгебрически изреченія, и това (?) представленіе на равенство въ тоя случай сѣ нарича *уравненіе*.» И така, *за да училимъ Алгебрѣ, трѣбва да знаемъ по-отрано Алгебрѣ-тѣ*, споредъ Практическѣ-тѣ Алгебрѣ на Гринлифа! Това ни учи прѣводъ-тѣ на Г. Тонджорова, написанъ за «*ученицы въ срѣдни училища!*» (Слѣдува).

Г. Кырковъ.







Стойността на туй божественно произведение, което дава на търговското мореплаване въ свѣтътъ най изобилнытъ товары, доставя работѣ на повече отъ 2,000,000 души и фабрикытъ за прѣденіе и тъканіе що искарватъ днесъ работѣ оцѣнявана вързъ 4,000,000,000 франгы, и леснотитѣ за обличаніе на всичкый свѣтъ, истѣлкуватъ уваженіето което ся отдава на този клонъ отъ търговіѣтъ.

Памукътъ е единъ видъ растеніе което дава тънка и свилеста или бѣла, власа; между безбройнытъ неговы разны видове отличаватъ ся повече слѣдующытъ:

1. *Памукъ кръжкотравестъ (Cossiniūm Хербасіум)*. — Този видъ расте въ Египетъ, Сиріѣ, Персіѣ и въ Голѣмѣ Индіѣ, неговото развъждане ся е распространило по островытъ на Срѣди земното море, въ Оерполъ и въ Крайморскытъ страны на Андалузіѣ. Той е разнообразенъ на израстъ и по нѣкога е годишно растеніе което не става по високо отъ 49—54 сантиметра, а по нѣкога е дръвце което израства отъ 1 метръ и 60 сантиметра до 2 метра. Отъ този видъ е обработваныйтъ въ Съединенытъ държавы памукъ.

2. *Памукъ шубржчестъ*. — Този видъ обзема седмъ разны видове що никнѣтъ самораслы въ тропическытъ страны на Азіѣ, Африкѣ и Америкѣ. Всичкый памукъ на Южнѣ Америкѣ, повечето отъ памукътъ на Западнѣ Индіѣ, различаванъ въ търговіѣтъ отъ другытъ качества съ наименованіето *памукъ дълго-влакнестъ*, произхожда изъ единъ отъ разновидноститѣ на шубржчестый памукъ.

3. *Памукъ дръвесенъ (Cossiniūm Арбереум)*. — Памуково дръво което расте по нѣкога високо отъ 5—7 метры, никне въ Индіѣ, Арабіѣ, Египетъ, отъ дѣто е прѣсаденъ въ Канарскытъ островы и въ Америкѣ. Това памуково дръво ся намѣрва еще и въ Кытай, въ вѣтрѣшнытъ страны и по западнытъ страны на Африкѣ.

Памукътъ ся намѣрва включенъ въ пшпкѣ сѣменистѣ, не слѣпень силно съ зърната. Ципата на пшпкѣтъ го привардва отъ вліяніето на въздухътъ и на прахътъ; додѣто да стигне до степенъ на узрѣваніе и го направя сгоденъ за индустріѣтъ. Тогазъ слънчевата топлина съдѣйствува за набѣбваніето му, и пшпката распукната пуца на вѣтътъ тънky влакна и малко или много дължкы, доста гѣвкавы и ѣкы, за да може некуството да ги сбере на едно и да ги прѣвърне на много тънky жицы.



Браніето на памука става нѣколко дена подиръ распукването на пшпкытъ, и понеже памукътъ все произвежда непрѣстанно чакъ до наставаніето на силны мразове, които го съсипватъ, браніето обыкновенно бива прѣзъ Августа, Септемврія и Октомврія, но то ся простира слѣдователно до колкото допуца температурата. И тъй по-ранното или по-късното наставане на мразоветъ е една отъ вліятелнытъ причины за по-изобилното или по-скудното събрание памукъ въ Съединенытъ Държавы.

Разнытъ видове памукъ изискватъ сухъ и пѣсечивъ земѣж. Съгледано е че солта спомага за доброто качество на памукътъ, защото памукътъ цавти повече на приморіята и дава най-добрытъ произведенія, т. е. най-тънжтъ свилъ, най-пълнжтъ и най-дългжтъ.

Браніето на памукътъ изисква най-голѣмытъ грижи, защото начинътъ съ който той става има най-голѣмото вліаніе върху качеството на произведеніето, както и очистваніето което състои въ отдѣлянето на жиченытъ влакна отъ зърната. Тъзи мжна работа трѣба да става съ внимание, защото слѣдъ прибираніето, колкото повече уломкы отъ зърна и нечистоты ся намѣрватъ поленжлы по памукътъ толкозь по-долне качество ся брѡи и по-долнж цѣнж има.

### Мастилото.

Мастилото е станкло вече не отлжченъ другаръ на всицы що ся занимавъ съ книжно ученіе по всицкый свѣтъ, и заслужва вече да му ся знае исторіята.

Отъ масть или отъ мжеть е произлѣзла думата мастило на вѣрно не може са каза, но по прилича да е отъ масть или мазъ защото значи нѣщо таквози съ което ся намазва и тъй да кажемъ намацва бѣлата книга съ какъвъ да е шаръ съ ржжъ или съ печать за да очертае бѣлѣжкытъ на членораздѣлнытъ звукове въ изговарявіето на думытъ.

Мастилото е было извѣстно и на древнытъ, както ся научамамы за това отъ Диоскоридытъ, отъ Цицерона и Плинія, и състояло отъ три части сажды или изгорены по свѣтилницытъ фигилы и една часть клей или рыбій туткалъ; а кога нѣмало таквозъ мастило пишали просто, както и до днесъ по нѣкждѣ въ Грьціѣ съ злѣжжтъ на супіжтъ или на октоподъ.

На древнытъ мастилото както и онова що употрѣбывали



въ срѣдныѣ вѣкове, а че и това що употрѣбавать и днесъ Турцитѣ и други нѣкои отъ источныѣ народы е и по-твърдо и по-гжето отъ това що употрѣбавамы ный днесъ; и въ старо врѣме кога пишали на пергаментѣ или на свилены тканія препѣляли мастилото съ клей и за това писмата ставали по-высоки отъ повѣрхнинѣтъ, и сочали като да сж издигнѣты съ нѣкой способъ на отпечатваніе.

Както днесъ, тѣй и у древныѣ было въ употребленіе мастило отъ разны шарове и бои.

Черното мастило употрѣбавали въ рѣкописи и по свитьцытѣ. Червеното ся употрѣбавало да пишѣтъ главныѣ буквы и заглавіята на книгытѣ и на свитьцытѣ. Има въ Орлеанѣ въ Францѣ единъ свитькъ отъ Филиппѣ I отъ 1090 г., писанъ съ зелено мастило. Императоритѣ пишали имената си съ червено мастило.

Злато и сѣрѣбно мастило употрѣбавали когато имали да пишѣтъ на алены или съ други нѣкои ясны бои боядисаны тканія, каквото е былъ знаменитыйтъ Упсалскый кодикъ писанъ съ сѣрѣбрыны буквы отгорѣ на аленѣ атласѣ, а главныѣ буквы и нѣкои мѣста были писаны съ златны буквы.

Много сж способитѣ и не по-малко съставныѣ части отъ които правятъ сега мастилото; но най-доброото и най-трайното отъ всичкы е онова което има вжглень, или което става отъ нѣща които съдържаватъ вжглenny части; за това главна съставна часть на хубаво черно мастило сж дребнитѣ шикалки.

**Черно мастило** за писаніе. — Свари 250 др. стѣлцаны (счуканы) дребны шикалки въ 4 омы водѣ доклѣ да остане 1 окж, и като го прѣцѣдишь прѣзъ платно, разетопи въ него 40 др. сачикжбросѣ (кара-боя), 16 др. синѣ камѣкъ (модѣръ камѣкъ); 30 др. клей (замѣкъ) и 16 др. шекерѣ, и слѣдъ петъ де-на пиши.

Или: вземи 50 др. сачикжбросѣ, шикалки на прахѣ 30 др., клей 8—10 др. свари го съ 300 др. рѣчнѣ или дѣждовнѣ водѣ и пиши.

**Мастило за копіе.** — Вземи 1 окж морѣ бакамѣ и го надѣлай на дребны трескы и го тури въ 7-омы водѣ да кисни три дни, послѣ го вари до като остане 3 омы, прѣцѣди го гогазѣ прѣзъ платно и пусни вжтрѣ слѣдующыѣ нѣща счуканы: 50 др. стипсж, 50 др. клей, 60 др. шекерѣ и като го туришь



пакъ на огъньтъ да възври 5—6 пѣтя ще имашъ хубаво мастило за копе.

Изваренытъ трескы отъ бакамътъ гы прибори и гы тури пакъ въ 7 оки водж да врѣтъ доклѣ остане 4 оки, тогазъ прѣцѣждашь го и туряшь пакъ горнитѣ нѣща що казахкы, и тѣй ще имашъ хубаво мастило за писане.

По този начинъ става и червено мастило съ сжыцѣтъ нѣща, ако употрѣбишь алень бакамъ вмѣсто моравъ.

**Червено мастило.** — Свари 2 др. кжрмазъ и 2 др. кремортартаръ въ 50 др. водж, тури му и колкото носи клей и ще имашъ червено мастило. *Или:* растопи кжрмжъ въ нишаджръ-руху, тури му и клей и пиши.

**Жълто мастило и зелено.** — Вземи счуканы 10 др. аладжохеръ, 5 др. шикалки, 3 др. стипса, вари гы въ 70 др. водж, прѣцѣди и имашъ жълто мастило. Ако туришь въ него малко синило угасенъ въ *ветровъ*, тогази ще имашъ зелено мастило.

**Сине мастило** — Стѣлцай синило и малко стипса въ прахътъ на които тури ветровъ колкото стига да ся растопи прахътъ, тури послѣ клей и водж колкото носи и ще имашъ сине мастило.

### **Космытъ на главѣтъ.**

Колко сж космытъ на челоуѣка на главѣтъ.

Любопытно попытаніе, не е ли? До скоро изброяваніето на космытъ на главѣтъ ся сматряше толкозъ мжно, колкото и на звѣздытъ на небето, колкото и на пѣсъка крайморето.

Но ето че тѣзи мжчностъ іж прѣводолѣлъ единъ Господинъ, но не Грькъ ни Българинъ, ни Ингылизинъ ни Френець, а Нѣмецъ. Това ся разумѣва отъ само себе си; защото само у Нѣмецъ може да ся срѣщне таквозъ ювеско тѣрпѣніе.

Този Нѣмецъ броилъ не еднж а четири женскы косы, еднж русж, еднж сивж, еднж чернж и еднж червенж.

|                     |           |
|---------------------|-----------|
| Русата имала влакна | 140,419   |
| Сивата              | “ 109,440 |
| Черната             | “ 102,950 |
| Червената           | “ 83,740  |

Тѣзи четири косы, ако и да не сж твърдѣ блискы въ бройтъ на влакната, блискы были на тежинжтъ защото по-малобройнытъ влакна были по-дебелы.



— По всичкый свѣтъ има извѣстны днесъ около триста вулканы, или огненишны планины, които служатъ като душици на запаленѣтъ пещъ, която гори въ центрѣтъ на земѣтъ. Въ Европѣ 24, въ Азіѣ 46; въ Африкѣ 11, въ Америкѣ 114 и въ Полинезіѣ 108. Отъ всичкытъ 194-тъ сѣ на островы, и 108 на Материцы.

— Въ Съединенытъ Държавы на Америкѣ преди 10 години имало повече отъ 104 общественны библіотеки (книжници или книгохранителници) и въ всяка отъ тѣхъ имало повече отъ по 10 хиледи тома разны книги. Присмѣтали тогазъ че въ всичкытъ общественны библіотеки на Съединенытъ Държавы ся намѣрвали повече отъ 12 милиона томове разны книги. Това свидѣтельствува за наклонностѣтъ на Американцытъ къмъ четеніе и за распространеніето на четеніето у тѣхъ.

— За да покажемъ до колко е развито земледѣліето въ Съединенытъ Държавы ще споменемъ тука еднѣ бѣлѣжкѣ която сръщамы днесъ за преди 10 години че тогазъ еще, на 1864 произведеніето само на пченкѣтъ (мисирь, папуръ, царевица) ся оцѣнила за 527,718,183 талира!

— По всичкый свѣтъ до днесъ има извѣстны четири хиледи отличны видове трѣвы, отъ които 133 вида ся намѣрватъ въ Англіѣ.

— Папското духовенство ся дѣли на *мірски* священники (махаленскы, а не женены) и на свещеницы които принадлежатъ на устроены калугерскы ордены, каквото сѣ Іезуитытъ, Якубитытъ, Доминиканцытъ и дрѣ.

Споредъ нѣкои достовѣрны свѣдѣнія, всичкытъ черквы въ Италіѣ, които принадлежатъ на *мірскы* свещеницы, имало украшенія и съжды сръбърны отъ тяжестъ 500,000 литры, а златны 20,000 литры. А въ принадлежащытъ на прѣдрѣченытъ калугерскы ордены черквы имало съжды сръбърны отъ тяжестъ 800,000 литры а златны 18,000 литры! А пѣкъ стойностѣтъ на на скъпоцѣнынѣтъ камъне що ся намѣрвало у тѣхъ възлѣзвала до 20 милиона франгы.